

Л. С. Морозова,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів,
Київський державний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2231-0558>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.19.5

ФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ

L. Morozova,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance, Kyiv State University of Trade and Economics, Kyiv

FINANCING OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS ENTERPRISES

Розвиток малого та середнього бізнесу в Україні неможливий, насамперед, без ефективних програм фінансування та належної державної підтримки. Тому необхідно знайти механізми взаємодії держави, банків та підприємств малого та середнього бізнесу в питаннях активізації та спрощення фінансування, шляхом залучення кредитних коштів. Особливості діяльності малого і середнього бізнесу дозволили виділити проблеми, які виникають на ринку джерел фінансування та особливості взаємин з кредитними установами, які виникають з обох сторін, тобто як у кредиторів, так і в позичальників.

Визначено, що Україні необхідне запровадження міжнародного досвіду в частині схем гарантування кредитів, дієвих фондів фінансування сектору малого та середнього бізнесу та страхування ризиків пов'язаних з його кредитуванням; інтеграції досвіду центральних банків розвинених країн щодо стимулювання банківського кредитування малого та середнього бізнесу; підтримки банківського фінансування малого та середнього бізнесу державою; застосуванні в банківській діяльності більш детальної цільової сегментації клієнтів та зосередженні уваги банків на потребах малого і середнього підприємництва; зосередженні уваги на представниках малого та середнього бізнесу, застосовуючи новітні технології.

The development of small and medium-sized businesses in Ukraine is impossible, first of all, without effective financing programs and adequate state support. Therefore, it is necessary to find mechanisms of cooperation between the state, banks and small and medium-sized businesses in matters of activation and simplification of financing, by attracting credit funds. The peculiarities of small and medium-sized businesses made it possible to identify the problems that arise in the market of sources of financing and the peculiarities of relations with credit institutions, in particular: a high level of credit risks due to the lack of experience in the majority of small and medium-sized businesses in interaction with banking institutions regarding the attraction of loan resources and, accordingly, reputation on the credit market; inflated interest and establishment of additional guarantees; low profitability of such business sector; low profitability of lending to small and medium-sized businesses; practical closure of the investment lending market; the need for credit insurance; imperfection of the current legislation and regulation of lending programs; lack of effective legal mechanisms guaranteeing the realization of property interests of participants in credit operations. So, studies have shown that the problems that hold back the development of lending to small and medium-sized business entities arise from both sides, that is, both lenders and borrowers.

It was determined that Ukraine needs to introduce credit guarantee schemes, effective funds for financing the small and medium-sized business sector and insurance of risks related to its lending; creation of a specialized bureau of credit histories for corporate clients, which will improve access to bank loans for small and medium-sized businesses; improvement of the regulatory and legal provision of lending to small and medium-sized businesses, in particular, the adoption of the Law of Ukraine "On Lending to Small and Medium-sized Businesses" with a clear classification of enterprises as business entities of small and medium-sized businesses; integration of the experience of central banks of developed countries in stimulating bank lending to small and medium-sized businesses; support of bank financing of small and medium-sized businesses by the state; allocation of resources by the central bank to ensure crediting of small and medium-sized businesses to banks; to develop and implement effective national programs for lending to small and medium-sized businesses by the banking system; apply more detailed target segmentation of clients in banking and focus banks' attention on the needs of small and medium-sized businesses; to focus attention on representatives of small and medium-sized businesses, using the latest technologies; to look for opportunities to create preferential lending conditions for start-up entrepreneurs due to the creation of new banking products.

Ключові слова: банківська система, кредитування, малий та середній бізнес, підприємства, підприємництво, фінансування.

Key words: banking system, lending, small and medium business, enterprises, entrepreneurship, financing.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Подальший розвиток вітчизняної економіки та необхідність забезпечення послідовного економічного зростання, висуває ряд важливих проблем з організації та проведення фінансування підприємств малого та середнього бізнесу. Особливу роль у активізації економічної діяльності країни за нинішніх складних економічних умов, що склалися в Україні, відіграють підприємства малого та середнього бізнесу. Однак, вітчизняні комерційні банки, в силу різних причин, не забезпечують достатньою мірою фінансування виробничих потреб вітчизняного бізнесу через механізм банківського кредитування, що дає підстави вважати проблемні питання такими, що потребують подальшого дослідження та розв'язання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Фінансування підприємств різних секторів економіки та форм власності, кредитну діяльність банківських установ, взаємовідносини між суб'єктами кредитування вивчають вітчизняні та зарубіжні науковці і практики: О. Амоша, О. Бланк, В. Вітлінський, О. Кузьмін, В. Лагутін, І. Лютий, В. Ляшенко, А. Пуховкіна. Такі науковці як О. Дьомін, А. Мазур, Ю. Шкворець, К. Мезенцев, Н. Провотар, у своїх дослідженнях розглядають питання формування та виконання програм кредитування економіки різного рівня. Однак особливої уваги з боку науковців потребують дослідження фінансування саме підприємств малого та середнього бізнесу, які є основою будь-якої економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання дослідження полягають у комплексному вивченні питань щодо визначення перспективних напрямів фінансування малого та середнього бізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основне завдання фінансової діяльності підприємств полягає в мобілізації капіталу для фінансування їх операційної та інвестиційної діяльності. Термін "фінансування" характеризує всі заходи, спрямовані на покриття потреби підприємства в капіталі, які включають мобілізацію фінансових ресурсів (грошових коштів, їх еквівалентів та майнових активів), їх повернення, а також відносини між підприємством та капіталовкладниками, які з цього випливають (платіжні відносини, контроль та забезпечення) [2, с. 554].

На сьогоднішній день в Україні важливого значення набуває проблема розвитку малого та середнього бізнесу, оскільки саме малі та середні підприємства є одним з найважливіших факторів макроекономічної стабілізації країни. Малий та середній бізнес забезпечує зайнятість населення, а також надходження податкових та інших платежів до бюджету, є потужним чинником в розвитку науково-технічного прогресу та формування здорового конкурентного середовища в галузях економіки. Для розвитку малого та середнього бізнесу необхідні вільні грошові кошти, які повинні бути спрямовані в найбільш привабливі сфери бізнесу.

Мобілізація фінансових ресурсів може відбуватися за рахунок зовнішнього та внутрішнього фінансування. Власний капітал може бути сформований за рахунок внесків власників підприємства або шляхом реінвестування прибутку. Позичковий капітал, як і власний, може бути мобілізований із зовнішніх та внутрішніх джерел. До зовнішніх джерел формування позичкового капіталу належать: кредити банків (довго— і короткострокові); кредиторська заборгованість за матеріальні цінності, виконані роботи, послуги; заборгованість за розрахунками (з одержаних авансів, з бюджетом, з оплати праці тощо).

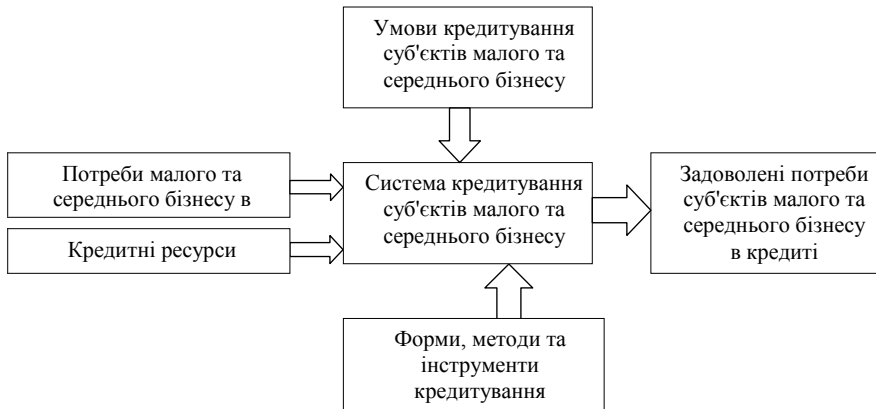

Рис. 1. Функціональна сутність системи кредитування малого та середнього бізнесу

Джерело: побудовано на основі [4, с. 32].

Використання банківського кредитування є класичною технологією залучення необхідної кількості фінансових ресурсів для потреб малого та середнього бізнесу, які пов'язані з придбанням основних засобів, поточних активів, покриттям таких потреб суб'єктів господарювання, як збільшення виробничих запасів, що зумовлене збільшенням або виникненням дебіторської заборгованості та інше.

З функціонального погляду система банківського кредитування малого та середнього бізнесу покликана забезпечувати акумулювання та розміщення кредитних ресурсів серед суб'єктів малого та середнього бізнесу (рис. 1).

З інституціонального погляду система банківського кредитування — це сукупність установ та організацій, що забезпечують нормативно-правову й інформаційно-аналітичну підтримку кредитування малого та середнього бізнесу, у процесі якої відбувається рух інвестиційно-кредитних та інформаційних потоків [4, с. 33].

Отже, з одного боку кредитування малого та середнього бізнесу є основою розвитку підприємництва в Україні, з іншого — кредитні операції є найважливішим джерелом прибутку банку, однак у зв'язку зі збільшенням останнім часом випадків неповернення кредитів ці операції наражають на небезпеку стійкості та стабільності банку в цілому.

Серед джерел фінансових ресурсів малого та середнього бізнесу банківським кредитам належить третє місце після доходів від діяльності суб'єктів підприємництва та власних коштів засновників.

Отже, для національної економіки з метою розвитку діяльності малого і середнього бізнесу та збільшення їх частки у ВВП країни, необхідно вживати заходи щодо розширення банківського кредитування, для чого необхідно створити відповідні передумови, а саме розробляти та впроваджувати ефективні програми щодо кредитування малого та середнього бізнесу банківською системою; застосовувати в діяльності банківських установ деталізовану цільову сегментацію клієнтів та зосереджувати увагу фінансових установ на потребах малого та середнього підприємництва; впроваджувати новітні технології та найкращі закордонні практики; шукати можливості для створення пільгових умов кредитування для створення підприємств малого та серед-

нього бізнесу за рахунок впровадження нових банківських продуктів.

На сьогодні до основних факторів, які гальмують проведення належного банківського кредитування суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу та зменшують потенційно значний попит такого сектору підприємницької діяльності на банківські кредити доцільно віднести:

- зниження економічного зростання внаслідок несприятливої економічної ситуації та воєнних дій на території країни;

- незадовільний фінансовий стан підприємств малого та середнього бізнесу, внаслідок відсутності

широкомасштабного кредитування в тому числі на довгостроковій основі, що породжує високі ризики кредитування;

- існування проблемної заборгованості в банках, що виникає у тому числі і за рахунок неповернення або невчасного повернення кредитних коштів сектором малого і середнього підприємництва, що пов'язано передусім з ринковою невизначеністю під час воєнної агресії та стрімкими курсовими коливаннями впродовж значного періоду часу, а також жорсткою монетарною політикою Національного банку України;

- відсутність ефективних правових механізмів, що гарантують реалізацію майнових інтересів учасників кредитних операцій;

- високі відсоткові ставки за кредитами та суворі вимоги до вартості застави, відсутність у малого та середнього бізнесу ліквідного забезпечення, а також інші жорсткі умови кредитування;

- непрозорість та перебування у "тіні" значної частки малого і середнього бізнесу;

- недостатність кредитних ресурсів у фінансових установах та чисельна частка проблемних кредитів;

- невисока рентабельність кредитування для банків;

- недосконалість нормативно-правової бази регулювання кредитування малого та середнього бізнесу;

- труднощі об'єктивної оцінки реальної кредитоспроможності малого та середнього бізнесу;

- зниження мотивації частини банків до кредитування внаслідок розміщення ними коштів на депозитних сертифікатах Національного банку України;

- зниження кредитоспроможності підприємств малого та середнього бізнесу;

- належність підприємств малого та середнього бізнесу до великих бізнес-структур.

Отже, загальноекономічні проблеми та доступ до фінансування є ключовими проблемами для розвитку малого та середнього бізнесу.

Позитивний вплив на ринок кредитування малого та середнього бізнесу можуть мати заходи щодо стимулу до надання кредитів шляхом:

- надання державних гарантій повернення позик (що дозволить розподілити ризик і зменшити відсоткові ставки по кредитах);

Таблиця 1. Програми центральних банків щодо стимулювання банківського кредитування малого та середнього бізнесу

Центральний банк країни	Назва програми
ФРС США	Програма кількісного пом'якшення (QE) Програма стимулювання кредитування малого та середнього бізнесу (Purchase of MBS Program)
Банк Англії	Програма пільгового рефінансування банків, які кредитують реальний сектор, зокрема малого та середнього бізнесу (Funding for Lending Scheme with «incentives for lending skewed towards SMEs»)
Народний банк Китаю	Цільове скорочення обов'язкового резервування щодо операцій кредитування агропромислового комплексу та малого та середнього бізнесу (Targeted reserve requirement reductions for lending to agriculture and small business)
Банк Кореї	Пакет стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу (Stimulus package: finance for SMEs)

Джерело: побудовано автором на основі [7].

— звільнення від оподаткування коштів, спрямованих на кредитування малого та середнього підприємництва;

— звільнення від оподаткування коштів, спрямованих на кредитування пріоритетних, але ризикових сфер діяльності [6].

Враховуючи міжнародний досвід можна запропонувати наступні рекомендації щодо вирішення проблем банківського кредитування малого та середнього бізнесу, які можуть бути імplementовані у вітчизняні реалії:

— створення спеціалізованого бюро кредитних історій для корпоративних клієнтів, що дозволить поліпшити доступ до банківських кредитів для малого та середнього бізнесу;

— вдосконалення нормативно-правового забезпечення кредитування малого та середнього бізнесу, зокрема, прийняття Закону України "Про кредитування малого та середнього бізнесу" з чітким віднесенням підприємств до суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу;

— інтеграція досвіду центральних банків розвинених країн щодо стимулювання банківського кредитування малого та середнього бізнесу (табл. 1);

— створення схеми гарантування кредитів малого та середнього бізнесу з метою покращення доступу до фінансування. Наприклад, в Польщі Національний фонд кредитних гарантій є посередником між комерційними банками та підприємствами малого та середнього бізнесу як гарант у кредитних відносинах між ними. Максимальна сума такої гарантії становить до 1 млн євро, відсоткова ставка за надані послуги — перший рік відсутня, другий — 0,5 %. Подібні установи є також у Великобританії, Іспанії, Канаді, Кореї, Таїланді та США;

— підтримка банківського фінансування малого та середнього бізнесу державою повинна мати вигляд субсидування процентних ставок або часткової компенсації кредитних виплат (за прикладом Великобританії, Туреччини, Угорщини та інших країн), що передбачає відшкодування власних витрат підприємців по виплаті відсотків за залученими кредитами;

— виділення центральним банком ресурсів для забезпечення кредитування малого та середнього бізнесу банкам, що мають програми мікрокредитування (Великобританія);

— забезпечення тісної та ефективної співпраці банків та міжнародних фінансових організацій (ЄБРР, Сві-

тового банку, Німецько-українського фонду та інших) в межах фінансування малого та середнього бізнесу;

— державне стимулювання банків до розширення видів кредитування для малого та середнього бізнесу;

— розвиток фінансового лізингу для малого та середнього бізнесу, який дозволить отримувати матеріальні ресурси для започаткування власної справи без застави;

— розробка та впровадження гнучкої системи визначення умов кредитування в залежності від економічної ситуації, фінансового стану банку та фінансових можливостей клієнта та визначення в ній ключових умов, що мають певну перевагу над умовами основних конкурентів.

Шляхами вдосконалення забезпечення банківського кредитування малого та середнього бізнесу з точки зору фінансових установ мають стати наступні:

— визначення жорсткіших вимог до оцінки кредитоспроможності позичальників на основі використання сучасних інноваційних та інформаційних технологій; розробки єдиної бази даних для фінансових та податкових установ;

— проведення активно інформаційно-рекламної кампанії в установах та на сайті банку, а також засобами масової інформації з підтвердження високої репутації фінансової установи та оперативного реагування на оприлюднення неправдивої чи дискредитуючої інформації про банк, а також поглиблення застосування національно-патріотичних мотивів у документації, інформаційних, рекламних буклетах, корпоративних кольорах банку.

— розробка програми поглибленої співпраці з надійними постійними клієнтами банку, в тому числі з інших напрямів банківської діяльності;

— пошук та реалізація можливих напрямів співпраці з надійними банками розвинених країн та розширення кредитування банків ОЕСР;

— удосконалення процесу використання інформаційних технологій не лише щодо оцінки кредитоспроможності клієнтів банку, а й для моніторингу ситуації в регіонах держави та світі;

— складання прогнозу динаміки, структури, якості та ризиковості кредитного портфеля банку на основі оптимістичного, реалістичного та песимістичного сценаріїв зміни внутрішнього та зовнішнього середовища;

— організація роботи банку з проблемними позичальниками в використанні запропонованої системи підтримки прийняття рішень;

— напрацювання алгоритмів дій в умовах виникнення кризових ситуацій у благополучних та стабільних регіонах та ознайомлення з ним персоналу банку в рамках підвищення кваліфікації працівників фінансової установи;

— спрощення процедури видачі кредитів підприємствам малого та середнього бізнесу.

Передумовою успішного функціонування малого та середнього бізнесу є створення умов для забезпечення їх ефективної державної підтримки, зокрема ресурсно-го та інформаційного забезпечення.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Особливості діяльності малого і середнього бізнесу дозволили виділити проблеми, які виникають на ринку джерел фінансування та особливості взаємин з кредитними установами, зокрема: високий рівень кредитних

ризиків через відсутність у більшості підприємств малого та середнього бізнесу досвіду взаємодії з банківськими інститутами з приводу залучення позикових ресурсів і, відповідно, репутації на кредитному ринку; завищений відсоток і встановлення додаткових гарантій; низька рентабельність діяльності такого підприємницького сектору; низька рентабельність кредитування малого та середнього бізнесу; практична закритість ринку інвестиційного кредитування; необхідність страхування кредитів; недосконалість чинного законодавства та регулювання програм кредитування; відсутність ефективних правових механізмів, що гарантують реалізацію майнових інтересів учасників кредитних операцій. Отже, дослідження показали, що проблеми які стримують розвиток кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу виникають з обох сторін, тобто як у кредиторів, так і в позичальників.

Міжнародний досвід показує, що гарантійні фонди створюються за участі органів влади та банків, що кредитує малий та середній бізнес. На нашу думку, в Україні необхідне запровадження схем гарантування кредитів, дієвих фондів фінансування сектору малого та середнього бізнесу та страхування ризиків пов'язаних з його кредитування; створення спеціалізованого бюро кредитних історій для корпоративних клієнтів, що дозволить поліпшити доступ до банківських кредитів для малого та середнього бізнесу; вдосконалення нормативно-правового забезпечення кредитування малого та середнього бізнесу, зокрема, прийняття Закону України "Про кредитування малого та середнього бізнесу" з чітким віднесенням підприємств до суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу; інтеграція досвіду центральних банків розвинених країн щодо стимулювання банківського кредитування малого та середнього бізнесу; підтримка банківського фінансування малого та середнього бізнесу державою; виділення центральним банком ресурсів для забезпечення кредитування малого та середнього бізнесу банкам; розробляти та впроваджувати ефективні загальнодержавні програми щодо кредитування малого і середнього бізнесу банківською системою; застосовувати в банківській діяльності більш детальну цільову сегментацію клієнтів та зосереджувати увагу банків на потребах малого і середнього підприємництва; зосередити увагу на представниках малого та середнього бізнесу, застосовуючи новітні технології; шукати можливості для створення пільгових умов кредитування підприємців-початківців за рахунок створення нових банківських продуктів.

Вирішення існуючих проблем розвитку малого та середнього підприємництва в Україні та створення відповідного середовища потребують докорінної перебудови державної політики, та банківського сектору, тому є довготривалими.

Література:

1. Селіверстова Л.С., Адаменко І.П., Фінансова політика в умовах інституційної економіки. Економіка та держава. 2018. № 1. С. 16—19.
2. Щербань О.Д., Коновал А.В. Механізм формування фінансових ресурсів підприємств. Економіка і суспільство. 2018. № 16. С. 554—559. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/84.pdf
3. Селіверстова Л.С., Адаменко І.П. Фінансова система України: особливості функціонування та наприя-

ми удосконалення. Економіка та держава. 2018. № 6. С. 17—20.

4. Донець О. Б. Кредитування малого і середнього бізнесу. Дис. кандидата екон. наук. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2017.

5. Skrynkovskyy R., Sopilnyk R. Improvement of the system of indicators for the efficiency evaluation of the production capacity of industrial enterprises. Technology Audit and Production Reserves. 2019. Vol. 2 No. 4 (46). P. 49—51.

6. Проблеми та перспективи розвитку кредитування малого бізнесу комерційними банками України URL: <http://www.academia.org.ua/?p=635>

7. Іванов С. В., Ляшенко В. І, Амоша О. І. Інститути надання гарантій як основа фінансування малого та середнього підприємництва. URL: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2017/10/1.pdf>

8. Seliverstova L., Tkachenko N. Trends in the development of the Ukrainian insurance market. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 3. С. 10—14.

9. Селіверстова Л.С., Лосовська Н. В. Підходи до формування організаційно-економічного механізму управління соціальною відповідальністю бізнесу. Економіка та держава. 2019. № 7. С. 13—16.

References:

1. Seliverstova, L. and Adamenko, I. (2018), "Financial policy in the conditions of institutional economy", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 16—19.

2. Scherban, O.D. and Konoval, A.V. (2018), "Mechanism of formation of financial resources of enterprises", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 16, pp. 554—559, available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/84.pdf (Accessed 10 Sept 2023).

3. Seliverstova, L. and Adamenko, I. (2018), "The financial system of Ukraine: features of functioning and directions of improvement", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 17—20.

4. Donets', O.B. (2017), "Lending to small and medium-sized businesses", Ph.D. Thesis, Economy, University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin', Ukraine.

5. Skrynkovskyy, R. and Sopilnyk, R. (2019), "Improvement of the system of indicators for the efficiency evaluation of the production capacity of industrial enterprises", *Technology Audit and Production Reserves*, vol. 2, no. 4 (46), pp. 49—51.

6. Arzhevitin, S. (2011), "Problems and prospects for the development of lending to small businesses by commercial banks of Ukraine", available at: <http://www.academia.org.ua/?p=635> (Accessed 10 Sept 2023).

7. Ivanov, S.V. Liashenko, V.I. and Amosha, O.I. (2017), "Institutions providing guarantees as a basis for financing small and medium-sized enterprises", available at: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2017/10/1.pdf> (Accessed 10 Sept 2023).

8. Seliverstova, L. and Tkachenko, N. (2020), "Trends in the development of the ukrainian insurance market", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 3, pp. 10—14.

9. Seliverstova, L. and Losovska, N. (2019), "Approaches to the formation of organizational and economic mechanism for managing business social responsibility", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 13—16.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2023 р.